

ateistisk religionsfilosofi. Avsnittet inleds dock av William Lane Craig, som från det kristna filosofiska lägret bidrar med ett klargörande av den teistiska positionen — dvs. de traditionella gudsbevisen i deras moderna utformning — och även med en kritik av ateismen. Craig avfärdar bland annat vad som kallas «the presumption of atheism» och i nyare teori «divine hiddenness»: argumentet att det saknas evidens för teologiska trossatsers innehåll och att ateismen därmed är motiverad. Vid sidan av den evidens som Craig menar att åtminstone kristna har tillgång till (helig ande, mirakler, naturlig teologi) anför han även argumentet att Gud inte skulle vinna på att göra sig själv mer tydligt framträdande, eftersom Gud framför allt är intresserad av en kärleksrelation med människor och inte enbart en trosrelation, det vill säga det kognitiva accepterandet av faktumet att Gud existerar. Craig hävdar att en mer manifesterad Gud inte nödvändigtvis också är mer älskad. Mot detta argument kan det emellertid anföras att kärlek knappast gynnas av starka tvivel på det älskade subjektets existens.

Resterande artiklar i den andra delen är inriktade på den ateistiska kritiken av teismen och ger en uppdaterad översikt av de centrala argumenten, det vill säga de ateistiska argumenten mot de ontologiska, kosmologiska, mystiska och etiska argumenten för Guds existens. Bland många intressanta artiklar (jag vill här särskilt framhålla Daniel Dennetts artikel om Hume och «intelligent design» samt Keith Parsons genomgripande analys av Alvin Plantingas teori om religiös rationalitet) är det i mitt tycke starkaste bidraget författat av Quentin Smith. I flera arbeten har Smith behandlat teorin om big bang relaterat till vad som kallas Kalams kosmologiska argument. Den första delen av detta klassiska, kosmologiska argument lyder:

1. *Vadhelst som börjar existera har en orsak.*
2. *Universum har en början till sin existens.*
3. *Därför har universum en orsak till sin existens.*

Andra halvan av argumentet går ut på att visa att den första orsaken till universum är Gud. Det är möjligt att förneka detta argument genom att förneka att universum har en början (premiss 2) eller att allt som börjar existerar har en orsak (premiss 1). William Lane Craig har emellertid framträtt som den starkaste försvararen av argumentet, givetvis i dess båda delar, och det är det mest omdiskuterade argumentet i samtida religionsfilosofi. Till skillnad från Craig accepterar Smith argumentets första del (1-3) av empiriska skäl, inte *a priori* som hos Craig, och han argumenterar för att universums begynnelse är självorsakad — i betydelsen internt orsakad, där varje aktuell del av universum är orsakad av dess tidigare delar i begynnelsefasen. Utgångspunkten är att universum måste ha börjat existera senare än den matematiskt omöjliga instansen $t=0$,

dvs. «tidens begynnelse» med vare sig tid eller rum, och då i form av en «halvöppen intervall» som saknar en första instans. Argumentet är för komplext och för långt för att i detalj gås igenom här, men det är intressant att notera att Smith i denna text avviker från den position han tidigare förfäktat, nämligen att universum saknar orsak, samt att det finns en fullständig ateistisk förklaring av universums begynnelse som är konsistent med big bang-teorin.

Den tredje delen av antologin fokuserar på «Implications», vilket innebär vad ateismen har för slags konsekvenser på olika disparata områden, teoretiska såväl som sociala och politiska. Artiklarna tar här upp vad ateismen innebär för religionsteorin, feminismen, religionsfriheten, teologin, antropologin och psykologin. Bland annat ges här en «psykologisk profil» av den typiske ateisten, författad av psykologen Benjamin Beit-Hallami. Denna del av antologin får ses som en teoretisk utvidgning av ateistisk filosofi i snäv mening, så att säga placerad *bortom ateismen* som — för att travestera Wittgenstein — den stege man klättrat upp på.

Sammanfattningsvis är detta en mycket läsvärd artikelsamling, som ger en god och framför allt nyanterad bild av ateism som filosofisk, historisk och social position. Min enda kritik är att Cambridge University Press har slarvat med korrekturläsningen: ett och annat ord är felstavat och felaktigt upprepat.

Johan Modée

Teija Mikkola, Kati Niemelä, Juha Petterson: *The Questioning Mind: Faith and Values of the New Generation*. 154 sid. Church Research Institute (Publ. 58), Tampere 2007.

De finska författarna tar sig an en av de kanske största utmaningarna för kyrkan i västvärlden idag: den åldersgrupp som har kommit att benämnas «unga vuxna». Här utgörs denna grupp av dem som är födda mellan 1964 och 1984. Det stora tidsspännat motiverar författarna med att denna grupp vuxit upp under den tid när Finland haft en snabbt framväxande teknologisk industri och konsumtionskultur. Boken visar att det som kännetecknar gruppen är en specifik attityd till livet. De är öppna för nya innovationer och överväger ständigt nya möjliga alternativ. De drar slutsatser som bäst passar med det egna livsprojektet. Författarna menar att detta blir mest tydligt i det «urbana livet». Storstadslivet har givit förutsättningar för att hela tiden utsättas för valmöjligheter i förhållande till det egna livsprojektet. Boken väljer också att fokusera på en av

Helsingfors förorter, Kallio, där det finns en koncentration av unga vuxna.

Det urbana livet präglas enligt författarna av kritiskt ifrågasättande. Bl.a. ifrågasätts den traditionella religionen och dess institutioner. Kyrkan uppfattas som bakåtsträvande, dogmatisk och konservativ. Snarare än att vara utpräglat negativa till kyrkan uppvisar de flesta respondenterna likgiltighet inför kyrkan som institution. Kyrkan spelar helt enkelt ingen roll för det egna livsprojektet eller andligheten, visar undersökningen.

Det finns enligt författarna en skillnad mellan religion och andlighet i den här gruppen. Religion förknippas med det officiella och institutionella medan andlighet förknippas med det äkta och det som hjälper den enskilde att välja i olika livssituationer. Det verkar som om den andliga livshållningen stämmer väl överens med det urbana livet, menar författarna. Andligheten anses komma inifrån medan religionen kommer utifrån. De personer som i undersökningen håller fast vid en religiös övertygelse har tillgodogjort sig den under sin uppväxt. Den andliga livshållningen är däremot inte beroende av uppväxtförhållanden utan kan mycket väl ha tillkommit utan att den fått stöd från tidiga år. Det faktum att en stor grupp lämnar kyrkan trots stöd från uppväxten kan delvis förklaras, menar författarna, av att dessa människor drar slutsatser med bakgrund i de egna hållningarna och värderingarna istället för i en övertagen tradition. Dessa har ju också vuxit upp i en teknologisk och konsumtionsinriktad kultur. Kyrkan blir i denna kultur betraktad som en vara att välja eller vraka beroende på hur den främjar den enskilda livshållningen.

Boken är intressant eftersom den bekräftar mycket av det som många i kyrkan anar men kanske inte satt ord på. Den ger en bredare och djupare förståelse för den föränderliga situation som religiösa samfund befinner sig i. Undersökningen ligger väl i linje med den forskning som börjar ske både inom de teologiska disciplinerna och inom samhällsvetenskaperna. Den gör inte de stora och nydanande upptäckterna men den förtydligar bilden av unga vuxnas förhållande till samfund och religion i allmänhet. Bilden som framträder verkar vara likartad i de skandinaviska länderna trots historiska skillnader.

Bokens största förtjänst är den grundläggande hållning som författarna arbetar utifrån. De unga vuxna antas inte ha en helt ny uppsättning ideal utan förändringarna beskrivs istället som en ny attityd till livet. Det är alldeles för lätt att betona skillnader mellan generationer, i varje fall i mer populärvetenskaplig litteratur. Samtidigt går det inte att bortse från att den nya teknologin och de nya konsumtionsmöjligheterna förändrar vardagliga livsmönster och därmed också värderingar och attityder. Författarna lyckas visa hur

dessa nya attityder påverkar de unga vuxnas hållning till kyrkan.

Det jag frågar mig är hur deras uppdelning mellan religiositet och andlighet fungerar i nästa led. Jag är medveten om att det är så respondenterna uttryckt sig och ser på livet. Men samtidigt är det problematiskt att dra begreppsliga slutsatser utifrån empiriska resultat. När det andliga och det religiösa frikopplas från varandra, vad händer då med andligheten i kyrkans liv? När respondenterna ger uttryck för sin andlighet framstår det för mig som om det handlar om vanligt självförverkligande — andligt är allt det som ger mening åt den enskilda personens liv. Är då även sport eller trädgårdsodling en form av andlighet? I förlängningen innebär detta en begreppslig uttunning som riskerar att förpassa religionen från det offentliga rummet. Men det är inte alls självklart att religionen spelar roll blott inom de privata värderingarnas sfär.

Fredrik Wenell

Aram I, Catholicos of Cilicia: *For a Church Beyond its Walls*. 339 sid. *Armenian Catholicosate of Cilicia, Antelias, Lebanon 2007*.

Det är som att ta steget in på en ekumenisk konferens att öppna den här boken: man översköls av röster under vandringen mellan föredrag, där t.o.m. en nybörjare snart känner igen diskursen i de termer som återkommer, även när det är oklart vad dessa termer egentligen innebär: globalisering, sekularism och *Mis-sio Dei*. Men som flera säkert känner igen är det inte bara innehållet i appellerna som avgör vem man orkar lyssna på den tredje konferensdagen, utan också engagemanget, retoriken och personen som talar. I den här boken spelar den som talar roll, eftersom han var ordförande i Kyrkornas världsråd mellan 1991 och 2006 och har haft stort inflytande för världsekumeniken i en tid som betecknats som krisartad. Det handlar om Hans Helighet Aram I, en av den armeniska kyrkans två högsta ledare (dock skilda i rang), *katholikos* över Kilikien, med säte i Antelias, en förstad till Beirut. Konferenssupplevelsen bekräftas av att boken är en samling av rapporter och föredrag, bl.a. ifrån Kyrkornas Världsråds två senaste generalförsamlingar i Harare, 1998, och Porto Alegre, 2006.

Det kan låta ovant när denne (orientalistiskt) ortodoxe potentat tar ord som globalisering och pluralism i sin mun, men Aram I gör det ofta och världsvant. Det är kanske inte konstigt när man tänker på att han lever i en kyrka, som på gott och ont har haft tät kontakt med västerlandet under flera sekler, och som nu är spridd över världen. Till detta kommer hans egen historia